

Gudula Walterskirchen, **Der verborgene Stand. Adel in Österreich heute.** Wien-München: Amalthea in der F. A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH., 1999. 285 strani.

Tretjega aprila 1919 je ustavodajna skupščina republike Avstrije v republikanskem navdušenju sprejel zakon o "odpravi plemstva", ki pa je bil v bistvu le zakon o prepovedi uporabe plemiških naslovov v javnem življenju. Odtlej je bilo pri konkretnih ljudeh mogoče le iz zvenečega priimka, npr. Esterhazy, Schwarzenberg, Windischgraetz, itd., sklepati, da gre za pripadnike plemstva. Omenjeni zakon pa plemstvu ni spodnesel njegove gospodarske podlage in je zato ostal ta stan bolj skrit (od tod der verborgene Stand!), bolj v ozadju, pa vendar gospodarsko še kar pomemben. Knjiga obravnava plemstvo v Avstriji v dobi od 1919 do zdaj. Avtorica knjige je meščanskega rodu, je pa s poroko prešla v znano avstrijsko aristokratsko družino Walterskirchen in tako obravnava tematiko tako rekoč od znotraj, vendar ustrežno kritično. Knjiga je avtoričina disertacija na dunajski univerzi pod mentorstvom prof. dr. Hannesa Stekla, ki je skupaj s koroško Slovenko Marijo Wakounig pred nekaj leti objavil pomembno knjigo o sodobni zgodovini plemstva: Windischgraetz. Ein Fürstenhaus im zwanzigsten Jahrhundert.

Naslov obravnavane knjige nekoliko zavaja, ker ne zajema avstrijskega plemstva v celoti, temveč le tako imenovano visoko plemstvo (prince, kneze in grofe), medtem ko je nižje plemstvo izpuščeno. Menim, da to ni posebna škoda, ker nižje plemstvo že v dobi monarhije ni imelo pomembnejše vloge, pri njem je šlo bolj za naslove, pridobljene lahko v precejšnjem številu od zadnjega cesarja Karla. Opisano je postopno izgubljanje moči in vpliva visokega plemstva po 1848, razen na klasičnih področjih udeleževanja aristokracije v dvornih službah, v diplomaciji in armadi. Toda še te pozicije so bile posledica tradicije, ki je vendar pojemala. Uradno je imela visoka aristokracija zagotovljene dedne sedeže ali je bila imenovana le še v gosposko zbornico, drugod se je morala za položaje spoprijemati z meščanskimi kandidati.

V zgodovini je bila povezava plemstva v slovenskih in nemško govorečih deželah zelo tesna, zlasti še z Dunajem, kamor je močno gravitiralo. V knjigi je omenjenih kakih štirinajst družin, ki so do 1945 deloma ali v celoti živele pri nas, tedaj pa so bile izgnane (številni člani tudi pobiti), njihovo veliko premoženje pa zaplenjeno. Knjigo sem si oskrbel, ker sem želel vedeti, če je v njej kaj navedb o morebitnih denacionalizacijskih zahtevah do naše države. Slovenija kot država pa v knjigi ni niti enkrat omenjena, precej izčrpno pa je opisan izgon plemstva iz Češkoslovaške in Madžarske. V zvezi z izgonom plemstva iz vzhodnoevropskih držav, ki se je seveda najprej zateklo v Avstrijo, in zaplembami premoženja velja omeniti, da se mu je zgodila krivica, ker večinsko ni bilo nacionalnosocialistično usmerjeno, kar naj bi bila njegova poglavitna krivda. Takšno je bilo tudi avstrijsko plemstvo, ki se je nekaj udeleževalo tudi v odporu. S tem je bilo povezano tudi z našimi kraji. Aristokratski odvetnik Rudolf Thun-Hohenstein, je bil poglavitni častnik za zvezo med "Avstrijsko legijo" in "O5". Njegova glavna naloga je bila povezava z jugoslovanskimi (? slovenskimi) partizani. Zato so ga ustaši februarja 1945 umorili pri gradu Bizeljsko.

Menim, da je precejšnja hiba knjige, da se njena izvajanja nanašajo prvenstveno na seniorje plemiških hiš (kar pa seveda večinoma pomeni na vsaj do neke stopnje premožne ljudi), ne pa na vse člane plemstva, ki prav pogosto razen zvenečih družinskih imen niso imeli ničesar in so se v okolju, neprijaznem za plemiče, znašli na trgu delovnih moči. Socialne implikacije izgube identitete v prvih letih republike Avstrije, moramo v tem prikazu pustiti ob strani, omenimo naj le, da so v glavnem komunicirali med seboj, v socialno okolje so se vtikali le zelo malo. Visoko plemstvo se je po propadu cesarstva umaknilo v zasebnost, le zelo redki so se udeleževali v politiki. Seveda pa so se morali seniorji plemiških hiš in upravitelji-koristniki fidejkomisov, ki so bili odpravljeni šele pod Hitlerjem 1939, ukvarjati z gospodarstvom.

Kratek in omembe vreden vzpon je plemstvo doživelo v avstrijski stanovski državi v tridesetih letih. Stanovska država je temeljila na katoliškem socialnem nauku, na encikliki Leona XIII. *Quadragesimo anno*. V Avstriji je prišlo do mešanice poklicnih stanov in stanov po rojstvu. Ker je bilo plemstvo nadpovprečno močno v gospodarskih panogah kmetijstvu in gozdarstvu, je bilo ustrezno temu zelo dobro zastopano tudi v stanovskih in političnih gremijih. Toda ta kratek vzpon se je nenadoma končal s Hitlerjevo zasedbo Avstrije, ko so stanovske funkcionarje odstavili in jih zaprli v koncentracijska taborišča.

O odnosu avstrijskega plemstva do nacionalsocializma je bilo nekaj že omenjenega. Na splošno je plemstvo odklanjalo to politično usmeritev in seveda zasedbo Avstrije, zaradi zaničevanja Hitlerja, kar mu je ta vračal, saj ga je označil za "degeneriranega in nesposobnega". Avstrijsko visoko plemstvo tudi naj ne bi bilo antisemitsko. Ko je Avstrija izgubila s političnega zemljevida in je postala le še Ostmark, po hudih

preizkušnjah v Hitlerjevem režimu in po strašnih vojnih letih, je plemstvo dokončno prenehalo žalovati za monarhijo in je sprejelo avstrijsko republiko.

Po 1945 se je plemstvo, razen lastnikov veleposestev, ki je imelo dosti dela z njihovim upravljanjem, začelo uveljavljati na različnih intelektualnih in gospodarskih področjih, zlasti tudi v diplomaciji, kjer mu je na široko odprla vrata dolgoletni socialistični kancler dr. Bruno Kreisky. Tudi v višjih nadstropjih sedežev gospodarskih družb in bank, je plemstvo dobro zastopano. Videti je, da se plemstvo brez sledov privilegijev, morda z izjemo bližnjih sorodnikov še zdaj bogatih veleposestnikov in tovarnarjev, uspešno znajde na trgu višje kvalificiranih delovnih moči. Seveda pa ni bilo tako pri beguncih iz vzhodnoevropskih držav, ki so morali v Avstriji prijeti za vsako delo, da so lahko preživeli. Opisani so primeri ovčjega pastirja, hotelskega vratarja, natakara, itd.

V poglavju o graščakih in podjetnikih je opisano gospodarsko delovanje plemstva, okvirno kar od jožefinske dobe naprej. Seveda sta bili prvenstveni torišči gospodarski panogi kmetijstvo in gozdarstvo, nič manj pa tudi bančništvo, kjer je bilo to dejavnost treba prikrivati, ker stremenje po dobičku tedaj še ni bilo "stanu primerno". Pozneje se je gospodarsko udejstvovanje razširilo tudi na industrijo. Velike zarezze so bile pri plemiškem gospodarstvu zemljiška odveza 1848, propad monarhije 1918 in inflacija v tridesetih letih v zvezi s svetovno gospodarsko krizo. Menim, da to poglavje ni posebno uspelo, zdi se, da avtorica na tem področju ni doma.

Zadnje poglavje, O bogastvu plemstva, obravnava fidejkomis – ustanovo, ki bi naj zagotovila gospodarsko podlago za obstoj plemiških rodov, ki pa je postala cokla gospodarskega razvoja in je bila odpravljena 1939. Obravnavane so agrarne reforme in razlastitve v vzhodnoevropskih državah, zlasti na Čehoslovaškem in na Madžarskem, kjer je imelo avstrijsko plemstvo ogromno veleposest in premoženje. Plemstvo na območju Avstrije ni doživelo takih pretresov in tako je še zdaj osem rodov, ki imajo v posesti nad tisoč hektarov kmetijskih zemljišč in več tisoč hektarov gozdov. Rodovina Esterhazy ima še zdaj več kot 50.000 hektarov obeh vrst zemljišč, t. j. eno osmino površine dežele Gradišćanske. Niso pa omenjene težave teh lastnikov zaradi sedanje gospodarske krize v kmetijstvu in gozdarstvu.

Zanimivo so opisane sedanje težave s simboli plemstva gradovi, graščinami in dvorci, ki jih lastniki skoraj ne morejo več vzdrževati. Država je pri subvencioniranju vzdrževalnih del zadržana, ker pač ne gre za njeno lastnino. Tako te, večinoma kulturnozgodovinsko pomembne stavbe nimajo prav svetle prihodnosti. Opisana je razlika v načinu življenja plemstva z zemljiškimi posestvi in brez njih. Na koncu je dodan pogled v prihodnost, kjer je izraženo utemeljeno upanje, da se bo plemstvu v avstrijski družbi uspelo "obdržati zgoraj".

V dodatku sta glosar najpomembnejših pojmov o aristokraciji in stenografski zapisnik 8. seje avstrijske ustavodajne skupščine z dne 3. aprila 1919, kjer so prepovedali uporabo plemiških naslovov v javnem življenju. Naposled je dodan še seznam avstrijskih grofovskih in knežjih rodov (po Gothi), ki jih je zdaj še 247.

Menim, da je v knjigi avstrijsko plemstvo dobro predstavljeno, razen gospodarskih zadev, kjer pa so razmere od rodovine do rodovine zelo različne in je težko dati neko splošno veljavno sliko.

Jože Maček

Matjaž Klemenčič, Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in San Franciscu, Kalifornija. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1999. 509 strani.

Knjiga prinaša življenjepis Jurija Trunka, slovenskega duhovnika krške škofije, v težkih časih za koroške Slovence pred in po koroškem plebiscitu vidnega branilca narodnih pravic koroških Slovencev, ter po izselitvi v Združene države leta 1921 vplivnega, a v slovenskih raziskavah zgodovine slovenskega izseljenišva v ZDA nekoliko zapostavljenega slovenskega izseljeniškega duhovnika in kulturnega delavca. Klemenčičeva knjiga prinaša celovito biografijo Jurija Trunka, ob njej pa poglobljeno in podrobno raziskuje poedine probleme, ki imajo širši pomen za zgodovino Slovencev v Ameriki. Zaradi tega specifičnega poudarka je ta knjiga v prvi vrsti prispevek k zgodovini slovenskega izseljenišva v Združenih državah.